

**МОНГОЛ УЛСАД БҮСИЙН НЭМЭГДЭЛ ОЛГОЖ ИРСЭН БАЙДАЛ,
ГАДААДЫН ЗАРИМ ОРНЫ БҮСИЙН НЭМЭГДЭЛ ОЛГОДОГ ТУРШЛАГА**
(Мэдээлэл лавлагаа)

Д.Живгаагүнсэл

АГУУЛГА

Удиртгал

Монгол улсын бүсийн нэмэгдэл олгож ирсэн байдал, гадаадын зарим орны бүсийн нэмэгдэл олгодог туршлага

1. Бүсийн нэмэгдэл олгох онолын үндэслэл
 - 1.1. Бүсийн нэмэгдэл олгох үндэслэл
 - 1.2. Бүсийн нэмэгдэл олгох хэлбэрүүд
2. Монгол улсад бүсийн нэмэгдэл олгож байсан туршлага, холбогдох хууль тогтоомж, бусад эрх зүйн актуудын талаарх мэдээлэл
 - 2.1. Говийн нэмэгдэл
 - 2.2. Хилийн нэмэгдэл
3. Гадаад орнуудад бүсийн нэмэгдэл олгож буй туршлага
 - 3.1. Оросын Холбооны Улс
 - 3.2. Канад⁴⁸

Ашигласан материалын жагсаалт

УДИРТГАЛ

Судалгааны зорилго

Судалгааны зорилго нь Монгол Улсад бүсийн нэмэгдэл олгож ирсэн байдал, олгох болсон шаардлага, үр дүн, бүсийн нэмэгдлийг олгох шийдвэрийг цуцалсан шалтгаан, үр дагавар, мөн гадаад улс орнуудад бүсийн нэмэгдэл олгодог туршлагыг судлахад оршино.

Судалгааны үр дүн

Судалгааны сэдвийн хүрээнд бүсийн нэмэгдэл олгох шаардлагатай бүс нутгийг тогтоох онолын үндэслэл, шалгуур үзүүлэлт, Монгол Улсад бүсийн нэмэгдэл олгож байсан туршлага, холбогдох хууль тогтоомж, бусад эрх зүйн актуудын талаарх мэдээлэл, гадаадын зарим оронд бүсчилсэн хөгжлийн бодлогын хүрээнд бүсийн нэмэгдэл олгодог туршлага зэрэг асуудлуудыг тусгасан болно.

Макро эдийн засгийн болоод нийгмийн үзүүлэлтээр хангалтгүй байгаа, төвөөс алслагдсан, дэд бүтэц, үйлдвэрлэл сул хөгжсөн бүс нутгийн иргэдийн амьжиргааг дэмжих зорилгоор бүсийн нэмэгдэл олгодог бөгөөд энэ нь онолын үүднээс авч үзвэл эдийн засгийн судалгааны аргаар санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэх бүсүүдийг оновчтой илрүүлэх шаардлагыг агуулдгаараа бүсчилсэн хөгжлийг хангах талаар төрөөс явуулж байгаа бодлогын томоохон хэсэг юм.

⁴⁸"Хүн амын орлогын албан татварын хууль" - <http://www.cra-arc.gc.ca/menu-eng.html/>

Бүсийн нэмэгдлийг тогтоохдоо хөгжлийн түвшин, газар нутгийн тогтоц, дэд бүтцийн хөгжлийн онцлог, байгаль цаг уурын онцлог, хүний эрүүл мэнд сэтгэл зүйд таагүй нөлөөлөх хүчин зүйлийн үндэслэл зэргийг харгалзан үздэг байна.

Бүсийн аливаа нэмэгдэл олгох үйл ажиллагаа нь бүсчилсэн хөгжлийн санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэх арга хэрэгсэлд хамаарах бөгөөд Монгол Улсын хувьд Говийн болон Хилийн нэмэгдлийг дараах зорилгоор олгож ирсэн. Үүнд:

- Алслагдсан болон говь нутагт ажиллаж байгаа **төрийн албан хаагч, багш, эмч нарт цалин хөлсний нэмэгдэл урамшуулал олгох** замаар тогтвор суурьшилтай ажиллуулахад нь төрөөс дэмжлэг үзүүлэх (1-р хүснэгт),
- Улсын хилийн хамгаалалтыг сайжруулах зорилгоор хилийн заставуудыг байгаль цаг уурын нөхцөлөөр нь ангилан тогтоож, тэдгээрт алба хааж байгаа офицер, албан хаагчдад хилийн нэмэгдэл олгох (2-р хүснэгт),

Эдгээр нэмэгдлүүдийг 1970 оноос олгож эхэлсэн бөгөөд 1990 оноос хойш ач холбогдлоо алдсан, хууль тогтоомжтой давхардсан, зөрчилдсөн СнЗ, Засгийн газрын зарим тогтоол, захирамжийг хүчингүй болгоход Говийн нэмэгдлийг олгосон тогтоолыг мөн хүчингүй болгожээ.

Хөгжиж байгаа улс орнууд бүс нутгийн эдийн засгийн хөгжил, амьжиргааны үзүүлэлт, төв (нийслэл)-өөс алслагдсан байдал, тухайн бүс нутгийн байгаль цаг уур, хөгжлийн судалгааг үндэслэн бүс нутгийн ард иргэдийн амьжиргааг дэмжих “Санхүүгийн дэмжлэг” үзүүлэх зорилгоор бүсийн нэмэгдэл олгодог байна. Тухайлбал, Оросын умард хязгаар түүнтэй адилтгах бүс нутагт оршин суугчдад /ажилчин, албан хаагчид, тэтгэвэр, тэтгэмж авагчид, анхан болон дунд шатны мэргэжлийн боловсролын сургуульд суралцагсад /тухайн газар нутгийн байгаль цаг уурын онцлог, төвөөс алслагдсан байдал зэргийг харгалзан тэдгээрийн цалин, тэтгэвэр, тэтгэмж, тэтгэлгийг тодорхой коэффициентээр /районный коэффициент/ нэмэгдүүлэн олгодог туршлага байна.

МОНГОЛ УЛСЫН БҮСИЙН НЭМЭГДЭЛ ОЛГОЖ ИРСЭН БАЙДАЛ, ГАДААДЫН ЗАРИМ ОРНЫ БҮСИЙН НЭМЭГДЭЛ ОЛГОДОГ ТУРШЛАГА

Макро эдийн засгийн болоод нийгмийн үзүүлэлтээр хангалтгүй байгаа, төвөөс алслагдсан, дэд бүтэц, үйлдвэрлэл сул хөгжсөн бүс нутгийн иргэдийн амьжиргааг дэмжих зорилгоор бүсийн нэмэгдэл олгодог бөгөөд энэ нь онолын үүднээс авч үзвэл эдийн засгийн судалгааны аргаар санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэх бүсүүдийг оновчтой илрүүлэх шаардлагыг агуулдгаараа бүсчилсэн хөгжлийг хангах талаар төрөөс явуулж байгаа бодлогын томоохон хэсэг юм.

НЭГ. Бүсийн нэмэгдэл олгох онолын үндэслэл

1.1. Бүсийн нэмэгдэл олгох үндэслэл

Бүсийн төлөв байдлыг тодорхойлж буй судалгааны үзүүлэлтийн чиглэл, ангилал, бусад орны туршлага, зарим судлаачдын бүтээлүүдэд бүсийн нэмэгдэл олгох үндэслэлүүдийг дараах байдлаар тодорхойлсон байна. Үүнд:

1. *Хөгжлийн өнөөгийн түвшинг харгалзах үндэслэл.*
 - Макро эдийн засаг, нийгмийн үзүүлэлтийг харьцуулсан хөгжлийн түвшин
2. *Газар нутгийн тогтоц, дэд бүтцийн хөгжлийн онцлогийн үндэслэл.*
 - Газар нутгийн тогтоц, алслагдсан байдал
 - Нутаг дэвсгэрийн хэмжээ, ашигт малтмалын нөөц

- Дэд бүтцийн хөгжлийн үзүүлэлт (Шатахуун, тээвэр, эрчим хүч, ус дулааны үнэ тариф)
- 3. *Байгаль цаг уурын онцлог, хүний эрүүл мэнд сэтгэл зүйд таагүй нөлөөлөх хүчин зүйлийн үндэслэл.*
 - а) Байгаль цаг уурын онцлогийг харгалзан:
 - Уур амьсгалын эрс тэс, хатуу ширүүн байдал /Бодманы индексээр/
 - Говийн
 - Цөлийн
 - Өндөр уулын
 - Тагийн
 - Халууны
 - Хүйтний
 - Далайн
 - б) Бүс нутгийн онцлогийг харгалзан:
 - Экологийн гамшгийн (цөлжилт, бэлчээр талхлалт)
 - Цаг агаарын хүнд нөхцөлийн (цас, бороо, салхи)
 - Цацраг идэвхжилийн нөлөөлөл зэргийг үндэслэл болгон тогтоодог байна.

1.2. Бүсийн нэмэгдэл олгох хэлбэрүүд

Бүсийн нэмэгдэл олгохдоо 1.1-д тодорхойлсон үндэслэлийн алинд нь хамаарахыг тодорхойлох нь нэмэгдлийг зохистой олгох боломжийг бүрдүүлдэг.

1. *Хөгжлийн ерөнхий түвшинг харгалзан олгох нэмэгдлийн төрлүүд:*
 - а) Тухайн бүс нутагт ажиллаж амьдрагсдад бүсийн ерөнхий нэмэгдлийг цалин, тэтгэвэр, тэтгэмж, орлогын /ажилгүйчүүдэд цалингийн баталгаажих түвшний/ тодорхой хувиар олгох,
 - б) Тухайн бүсэд байгуулсан үйлдвэр, үйлчилгээний газруудад гааль, НӨАТ, орлогын албан татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлт үзүүлэх,
 - в) Бүс нутагт ажиллагсдад хөнгөлөлттэй урт хугацааны зээл олгох нөхцөл бүрдүүлэх, зээлийн баталгааг төрөөс даах,
 - г) Албан хаагчдын ажлын цагийг багасгасан 7 хоног бий болгох,
 - д) Ээлжийн амралт дээр нь нэмэгдэл хоног олгох,
 - е) Тухайн бүс нутагт шилжин суурьших зардал олгох,
2. *Газар нутгийн тогтоц, дэд бүтцийн хөгжлийн онцлогийн үндэслэлээр олгох бүсийн нэмэгдлийн төрлүүд:*
 - а) Алслалтын нэмэгдлийг тухайн бүс нутагт оршин суугчдын цалин, тэтгэвэр, тэтгэмж, ашиг орлогын /ажилгүйчүүдэд цалингийн баталгаажих түвшний/ тодорхой хувиар тооцож олгох,
 - б) Газар нутгийн тогтоцыг харгалзан:
 - Говийн
 - Цөлийн
 - Өндөр уулын
 - Тагийн
 - Далайн гэх төрлийн нэмэгдлийг тус бүсэд оршин суугчдын цалин, тэтгэвэр тэтгэмж, ашиг орлогын, /ажилгүйчүүдэд цалингийн баталгаажих түвшин/-ий тодорхой хувиар тооцож олгох,
 - в) Мөн 1.2.1-ийн б, в, г, д, е-д заасан нэмэгдлийн тодорхой төрлийг 1.2.2-ын а.б-д заасан нэмэгдэл дээр давхардуулан олгож болдог байна.
3. *Байгаль цаг уурын онцлог, хүний эрүүл мэнд сэтгэл зүйд сөргөөр нөлөөлдөг хүчин зүйлсийн үндэслэлээр олгох бүсийн нэмэгдлийн төрлүүд:*

- а) Байгаль цаг уурын хахир хүйтэн, хэт халуун, хуурай эсвэл хэт чийглэг зэрэг нөхцөл нь хүний эрүүл мэнд, бие организм, сэтгэл санаанд сөрөг нөлөө үзүүлдэг талаар судалгааны олон баримт мэдээлэл байна. Цаг уурын онцлог, шинж чанарыг Г.Бодманы индекс (S)-ээр тодорхойлдог бөгөөд $S=(10.04T)^*(1+0.272V)$ томъёогоор тооцоолдог.

Энд Т-Агаарын температур, V-Хүйтэн сэрүүн улирлын салхины хурд, $S<1$ бол ширүүн бус буюу зөөлөн, $S=1-2$ бол ширүүвтэр, $S=2-3$ бол ширүүн, $S=3-4$ бол хатуувтар, $S=4-5$ бол хатуу ширүүн, $S=5-6$ бол хахир хатуу цаг ууртай гэж үздэг байна.

Энэхүү цаг уурын таагүй нөхцөл нь хүний эрүүл мэнд, бие организм, сэтгэл зүйд сөргөөр нөлөөлдгийг шинжлэх ухаан нэгэнтээ нотолсон тул тийм бүс нутагт оршин суугаа ард иргэдэд Г.Бодманы индексийг үндэслэн ширүүн цаг ууртайгаас дээш нөхцөлтэй нутгийн оршин суугчдад цалин тэтгэвэр, тэтгэмж, орлогын (ажилгүйчүүдэд цалингийн баталгаажих түвшний) тодорхой хувиар тооцож цаг уурын онцлогийг тусгасан бүсийн нэмэгдэл олгодог.

- б) Мөн тухайн бүс нутгийн оршин суугчдад, цаг уурын хүнд нөхцөлийн нэмэгдлээс гадна бүс нутгийн байгаль орчны бусад нөлөөлөл (цацраг идэвхжил)-ийн нэмэгдлийг давхардуулан олгох үндэстэй байдаг.

**ХОЁР. Монгол Улсад бүсийн нэмэгдэл олгож байсан
туршлага, холбогдох хууль тогтоомж, бусад эрх
зүйн актуудын талаарх мэдээлэл**

2.1. Говийн нэмэгдэл

Говь, түүнтэй ойролцоо байгаль цаг уурын нөхцөлд оршин суугчдын материаллаг аж байдлыг дээшлүүлэх, үр бүтээлтэй, тогтвор суурьшилтай амьдрах сонирхлыг төрүүлэх үүднээс говийн нэмэгдэл (1-р хүснэгт) олгож байжээ.

Хүснэгт 1. Говийн нэмэгдэл

Д/д	Актын төрөл, огноо	Эрх зүйн актын нэр	Холбогдох зүйл, заалт	Цуцалсан шийдвэр	Тайлбар
1	НТХ,Сн3-ийн тогтоол 1971.06.03 №132/169	Ерөнхий боловсролын сургуулиас үйлдвэрлэлд шилжин ажиллагчдын талаар авах арга хэмжээний тухай	в/ Говийн бүсийн мал аж ахуйн үйлдвэрлэлд хүүхдийнхээ хамт зохион байгуулалтай шилжин суурьшигчдад хөдөлмөрийн хөлсийг нийтийн журмаар олгохын хамт эхний 3 жил дараалан 10 хувийн нэмэгдлийг жил бүрийн эцэст олгож байна.	Засгийн газрын 1990 оны 1-р тогтоолоор хүчингүй болсонд тооцсон.	
2	НТХ,Сн3-ийн тогтоол 1972.04.21 №148	Халх голд байгуулах сангийн аж ахуйн талаар авах зарим арга хэмжээний тухай	4.а/ Халх голд байгуулах сангийн аж ахуй, түүнийг түшиглэсэн байгууллагын ажилчин, албан хаагчид, малчдад 1976 оныг дуустал үндсэн цалин дээр нь 10 хувийн нэмэгдэл олгож байсугай.	Сн3-ийн 1989 оны 108-р тогтоолоор хүчингүй болсонд тооцсон.	

3	СнЗ-ийн тогтоол 1979.01.31 №04	Халх голд сангийн аж ахуйг бэхжүүлэх талаар авах арга хэмжээний тухай	11.Халх голын районыг эзэмших улс төр, эдийн засгийн онцгой ач холбогдол болон улсын хилд ойрхон байдгийг харгалзан энэ районд ажиллаж байгаа сумын төвийн нам, улс, олон нийт, хоршооллын байгууллага, үйлдвэр, аж ахуйн газар, сангийн аж ахуйн ажилчин, албан хаагчдад 20 хувь , тасаг, ферм, бригадын төвд ажиллагсдад 25 хувь , малчдад 30 хувийн нэмэгдлийг 1979.07.01-нээс эхлэн албан тушаалын буюу тарифт цалингаас олгож байх журам тогтосугай.	Засгийн газрын 1990 оны 1-р тогтоолоор хүчингүй болсонд тооцсон.	
4	СнЗ-ийн тогтоол 1982.12.29 №48	Говийн нэмэгдэл авдаг мэргэжилтний хүрээг өргөтгөх тухай	1.Говь болон түүнтэй ойролцоо байгаль цаг уурын нөхцөлд ажилладаг дээд, тусгай дунд боловсролтой ажилтан, албан хаагчдад сар бүр дор дурдсан хэмжээний нэмэгдэл олгож байхаар тогтоосугай: а/Дорноговь, Дундговь, Өмнөговь, Баянхонгор, Өвөрхангай аймгийн хавсралтад заасан сум, хороодын хүн, малын их, бага эмч, багш /захирал, хичээлийн эрхлэгч/, зоотехникч, агрономч, агротехникч, хөдөө аж ахуй цахилгаанжуулалт, механикжуулалт, усжуулалтын инженер- техникийн ажилтан нарт тэдгээрийн албан тушаалын сарын цалингийн 15 хувиар ; б/Дорноговь, Дундговь, Өмнөговь, Баянхонгор, Өвөрхангай аймгийн дүгээр хавсралтад заасан сум, хороодын нам, улс, олон нийт, хоршооллын байгууллагад ажиллаж байгаа дээр дурдсанаас бусад мэргэжлийн ажилтан, албан хаагчид болон Дорноговь, Дундговь, Өмнөговь, Говь-Алтай аймгийн төв, Дорноговь, Дундговь, Говь-Алтай аймгийн хавсралтад заасан сум, хороодын нам, улс, олон нийт, хоршооллын байгууллагад ажиллаж байгаа бүх мэргэжлийн ажилтан, албан хаагчдад тэдгээрийн албан тушаалын сарын цалингийн 10 хувиар ;	Засгийн газрын 1994 оны 90-р тогтоолоор хүчингүй болсонд тооцсон.	

5	МУ-ын хууль 2005.12.08	Ахмад настны нийгмийн хамгааллын тухай	5-р зүйл. Ахмад настанд үзүүлэх тусламж, хөнгөлөлт 5.1.8. нийслэлээс 1000 ба түүнээс дээш км алслагдсан газарт байнга оршин суудаг ахмад настан аймгийн нэгдсэн эмнэлгийн нарийн мэргэжлийн эмч нарын хяналтын комиссын шийдвэрээр нийслэлд ирж эмчлүүлэх, шинжилгээ хийлгэх тохиолдолд унааны нэг талын зардлыг жилд нэг удаа нөхөн олгох;	-	
6	МУ-ын хууль 2005.12.08	Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний нийгмийн хамгааллын тухай	5.1.9. нийслэлээс 1000 ба түүнээс дээш км алслагдсан газарт байнга оршин суудаг хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн аймгийн нэгдсэн эмнэлгийн нарийн мэргэжлийн эмч нарын хяналтын комиссын шийдвэрээр нийслэлд ирж эмчлүүлэх, шинжилгээ хийлгэх тохиолдолд нэг талын унааны зардлыг жилд нэг удаа нөхөн олгох;	-	
7	Засгийн газрын тогтоол 2007.02.21 №44	Орон нутагт ажилласан дүнгийн тухай	Төрийн албан хаагчдад олгодог “Говийн нэмэгдэл”- ийг орон нутгийн төсөвт тусгаж байх асуудлыг судалж шийдвэрлэх арга хэмжээ авах	-	

2.2 Хилийн нэмэгдэл

Улсын хилийн хамгаалалтыг сайжруулах зорилгоор хилийн заставуудыг байгаль цаг уурын нөхцөлөөр нь ангилан тогтоож, тэдгээрт алба хааж байгаа офицер, албан хаагчдад хилийн нэмэгдэл олгож байна.

Хил дээр ажиллаж байгаа гаалийн хороо, алба, салбарын ажилтнуудын сарын цалингийн 25 хувиар, гаалийн удирдах төв байгууллагаас хилийн боомтод томилолтоор ажиллагсдад сарын цалингийн 15 хувиар хилийн нэмэгдэл олгох шийдвэр (2-р хүснэгт) хэрэгжиж байна.

УИИ.МН
СУДАЛГААНЫ САН

Хүснэгт 2. Хилийн нэмэгдэл

Д/д	Актын төрөл, огноо	Эрх зүйн актын нэр	Холбогдох зүйл заалт	Цуцалсан шийдвэр	Тайлбар
1	МУ-ын хууль 1993.10.21	МУ-ын хилийн тухай хууль	<p>36-р зүйл. Улсын хилд албан үүрэг гүйцэтгэж байгаа цэргийн албан хаагч, иргэний эрх зүйн баталгаа</p> <p>2. Улсын хилд хил хамгаалах албан үүргээ биечлэн гүйцэтгэж байгаа иргэн гэмт халдлагын улмаас амь насаа алдвал түүний гэр бүлд энэ зүйлийн 7 дахь хэсэгт заасан цалингийн дунджаар тооцсон таван жилийн цалинтай тэнцэх хэмжээний нэг удаагийн буцалтгүй тэтгэмж олгоно.</p> <p>3. Албан үүрэг гүйцэтгэж байгаад гэмтсэн, эрүүл мэнд нь хохирсон бол эмчилгээний зардал, тахир дутуу болсон тохиолдолд тэтгэмж, үндсэн цалингийн зөрүү, хиймэл эрхтэн хийлгэсэн зардлыг тус тус улсаас олгоно.</p> <p>6. Улсын хилд таван жилээс дээш хугацаагаар алба хааж байгаа офицер, ахлагчид нэг удаагийн мөнгөн урамшууллыг тэдний сарын үндсэн цалингаас хилийн суманд 50 хувь, суурин бус газар байрладаг хилийн хороонд 35 хувь, нийслэл, аймгийн төв, улсын чанартай хотоос бусад суурин газарт байрладаг хилийн хороо, агаарын довтолгооноос хамгаалах салбарт 25 хувиар бодож нэгтгэн таван жил тутамд олгоно.</p> <p>7. Энэ зүйлийн 2, 3-р заалтад хамаарагдах иргэн, хугацаат цэргийн албан хаагчийн сарын үндсэн цалинг хил хамгаалах байгууллагын ахлагчийн цалинтай адилтган тооцно</p>	-	
2	СнЗ-ийн тогтоол 1982.12.06 №365	Хилийн цэргийн талаар авах зарим арга хэмжээний тухай	<p>1. БНМАУ-ын өмнөд хилийн заставуудыг байгаль, цаг уурын нөхцөлөөр нь доорх 3 зэрэгт ангилж, тэдгээрт алба хааж байгаа офицер, цэргийн улирсан албан хаагч, энгийн ажилтнуудад дүгээр хавсралтад заасан хилийн нэмэгдэл олгож байхаар тогтоосугай.</p> <p>1-т: Баянхонгор, Говь-Алтай, Дорноговь, Өмнөговь аймгийн нутагт байгаа заставууд;</p> <p>2-т: Баян-Өлгий, Ховд аймгийн нутагт байгаа заставууд;</p> <p>3-т: Дорнод, Сүхбаатар аймгийн нутагт байгаа заставууд;</p> <p>а/ хилийн 6,7,9-р отрядын төвийн болон нийт байцаан өнгөрүүлэхийн офицер, цэргийн улирсан албан хаагчдад олгох хилийн нэмэгдлийг 15 хувиар тогтоох;</p>	Засгийн газрын 1994 оны 90-р тогтоолоор хүчингүй болсон тооцсон.	

3	Хөдөлмөр, нийгэм хангамжийн улсын хороо, Сангийн яамны коллегийн хурлын тогтоол 1983.10.18 №256	Улсын хил хамгаалалтыг сайжруулах талаар авах зарим арга хэмжээний тухай	1.в/ Замын-үүдийн шалган нэвтрүүлэх боомтын офицер, цэргийн улирсан албан хаагч, энгийн ажилчин, албан хаагчдад олгох хилийн нэмэгдлийг 15 хувиар тогтоох. 7."хилийн цэргийн талаар авах зарим арга хэмжээний тухай" 1982.12.06-ны өдрийн 365-р тогтоолын 5.а-г хилийн 6,7,9-р отрядын төвийн болон Замын-Үүдээс бусад хилийн шалган нэвтрүүлэх боомт, Монгол Зөвлөлтийн хилийн орчмын постуудад ажиллаж байгаа офицер, цэргийн улирсан албан хаагчдад олгох хилийн нэмэгдлийг 15 хувиар , хилийн бусад отрядын төвийн офицер, цэргийн улирсан албан хаагчид болон 6,7,9,12-р отрядын төвийн энгийн ажилчин, албан хаагчдад олгох хилийн нэмэгдлийг үндсэн цалингийн 10 хувиар тус тус тогтоох.	Засгийн газрын 2003 оны 274-р тогтоолоор хүчингүй болсон тооцсон	1962-1995 онд батлагдсан бөгөөд ач холбогдлоо алдсан, хууль тогтоомжтой давхардсан, зөрчилдсөн СнЗ, Засгийн газрын зарим тогтоол, захирамжийг хүчингүй болсонд тооцсугай.
4	СнЗ-ийн тогтоол 1994.05.09 №90	Улсын хил хамгаалалтыг сайжруулах талаар авах зарим арга хэмжээний тухай	7. Энэ тогтоол гарсантай холбогдуулан "Улсын хил хамгаалалтыг сайжруулах талаар авах зарим арга хэмжээний тухай" СнЗ-ийн 1982.12.06-ны 365-р тогтоолын 5-р зүйлийг "хилийн 6,7,9-р хорооны төвийн офицер, ахлагч нарт олгох хилийн нэмэгдлийг 15 хувиар, Сүхбаатарын шалган нэвтрүүлэх тусгай боомт болон хилийн бусад хороо, ангийн төвийн офицер ахлагч, 6,7,9,12-р хорооны төвийн энгийн ажилчин, албан хаагчдад олгох хилийн нэмэгдлийг үндсэн цалингийн 10 хувиар тус тус тогтоох;	-	
5	Засгийн газрын тогтоол 1997.06.25 №153	Журам батлах тухай /гаалийн улсын байцаагчийн албан тушаалын зэрэг дэв, түүний нэмэгдэл олгох, гаалийн улсын байцаагчид төрийн алба хаасан хугацааны нэмэгдэл олгох журам/	3. Улсын хил дээр ажиллаж буй гаалийн газар, хороо, алба, салбарын гаалийн ажилтнуудад албан тушаалын сарын цалингийнх нь 25 хувиар бодож хилийн нэмэгдэл олгож байх, 4. Гаалийн удирдах төв байгууллага, түүний харьяа гаалийн газар, хорооны ажилтнуудын түр буюу улирлын ажиллагаатай хилийн боомтод томилолтоор ажиллах хугацаанд тэдэнд албан тушаалын сарын цалингийнх нь 15 хувиар хилийн нэмэгдэл олгож байх.	-	
6	Засгийн газрын тогтоол 1995.01.04 №01	Журам батлах тухай /Цэргийн тэтгэвэр, тэтгэмж тогтооход баримтлах сарын дундаж цалин хөлсийг тодорхойлох журам/	г/ хилийн нэмэгдэл	-	

**Хүснэгт 2. Алслагдсан бүс нутгийн хөгжлийг дэмжих тухайд /Үргэлжлэл/
/1996 оноос одоог хүртэл/**

	Актын огноо /дугаар	Актын төрөл	Эх сурвалжийн нэр	Эрх зүйн зохицуулалт
1. МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ				
1	2002.05.03	МУ-ын хууль	Боловсролын тухай хууль	43.1.5. тухайн нутаг дэвсгэрийн онцлог, төвөөс алслагдсан байдлыг харгалзан нэмэгдэл цалин, урамшуулал, бусад дэмжлэг үзүүлэх /Энэ заалтыг 2006.12.08-ны өдрийн хуулиар өөрчлөн найруулсан/
2	2005.12.08	МУ-ын хууль	Ахмад настны нийгмийн хамгааллын тухай	5-р зүйл. Ахмад настанд үзүүлэх тусламж, хөнгөлөлт 5.1.8. нийслэлээс 1000 ба түүнээс дээш км алслагдсан газарт байнга оршин суудаг ахмад настан аймгийн нэгдсэн эмнэлгийн нарийн мэргэжлийн эмч нарын хяналтын комиссын шийдвэрээр нийслэлд ирж эмчлүүлэх, шинжилгээ хийлгэх тохиолдолд унааны нэг талын зардлыг жилд нэг удаа нөхөн олгох;
3	2005.12.08	МУ-ын хууль	Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний нийгмийн хамгааллын тухай	5.1.9. нийслэлээс 1000 ба түүнээс дээш км алслагдсан газарт байнга оршин суудаг хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн аймгийн нэгдсэн эмнэлгийн нарийн мэргэжлийн эмч нарын хяналтын комиссын шийдвэрээр нийслэлд ирж эмчлүүлэх, шинжилгээ хийлгэх тохиолдолд нэг талын унааны зардлыг жилд нэг удаа нөхөн олгох;
4	1998.05.07	МУ-ын хууль	Эрүүл мэндийн хууль	10-р зүйл. Бүх шатны Засаг даргын бүрэн эрх 10.1.7. орон нутгийн эрүүл мэндийн байгууллагад ажиллаж байгаа эмнэлгийн мэргэжилтний нийгмийн баталгааг хангах, тогтвор суурьшилтай ажиллах нөхцөлийг бүрдүүлэх ажлыг зохион байгуулах; /Энэ заалтыг 2006.01.19-ний өдрийн хуулиар нэмсэн/
2. УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН ТОГТООЛ				
1	1996.11.01 №61	УИХ-ын тогтоол	МУ-ын Засгийн газрын үйл ажиллагааны хөтөлбөр	2.Эдийн засгийн хүрээнд хийх шинэчлэлт Алслагдсан бүс нутгийн хөгжлийг дэмжихэд чиглэсэн татварын хөнгөлөлттэй бодлого явуулна.
2	2000.01.06	УИХ-ын тогтоол	МУ-ын эдийн засаг, нийгмийг 2000 онд хөгжүүлэх үндсэн чиглэл батлах тухай	- Хөдөөгийн алслагдсан сумдын сургуулийг багшаар хангах, тогтвор суурьшилтай ажиллуулахад онцгой анхаарч тэднийг урамшуулах хөшүүргийг бий болгох
3	2000.09.01 №33	УИХ-ын тогтоол	Засгийн газрын үйл ажиллагааны хөтөлбөр	1.Нийгмийн бодлого - Алслагдсан болон говь нутагт ажиллаж байгаа төрийн албан хаагчид, багш, эмч нарт тусгай нэмэгдэл олгодог болно. - Бүс нутгуудад хөрөнгө оруулалт, үйлдвэрлэлийн өсөлтийг урамшуулах гааль, татварын ялгавартай уян хатан бодлого хэрэгжүүлнэ. Аж ахуйн нэгжийн татварын ачааллыг 30 хүртэл хувиар бууруулна. 3. Бүс нутаг, хөдөөгийн бодлого
4	2001.06.14 №57	УИХ-ын тогтоол	Монгол Улсын бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал	3.5.Бүсүүдийн хүрээнд эдийн засгийн бүс, бүс нутаг, хот-хөдөөгийн хөгжлийн харьцангуй бие даан даасан тогтолцоог бүрдүүлэхдээ, алслагдсан, говийн түүнчлэн сул хөгжилтэй бүс нутгийн хөгжлийг дэмжихийн хамт бүс нутгийн аж ахуйн бие даасан байдал, үндэсний эдийн засгийн тогтвортой өсөлтийг хангахад гол нөлөөтэй, хөгжлийн ирээдүй сайтай бүс нутаг, хот сууринг тэргүүн ээлжинд сонгон хөгжүүлж, түүнд ойр байгаа бусад нутгийг татан оролцуулах чиглэл баримтална; 4.7.2.в. алслагдсан, говийн түүнчлэн сул хөгжилтэй бүс нутгийг хөгжүүлэх үндэсний хөтөлбөр боловсруулж хэрэгжүүлэх. 4.7.4.д. алслагдсан болон говь нутагт ажиллаж байгаа төрийн албан хаагч, багш, эмч нарт цалин хөлсний нэмэгдэл урамшуулал олгох, амьдралын нөхцөлийг нь сайжруулах, тогтвор суурьшилтай аж төрөхөд нь дэмжлэг үзүүлэх; 5.1.1. Алслагдсан, говийн түүнчлэн сул хөгжилтэй бүс нутгуудын нийгмийн дэвшлийг түргэтгэх хөтөлбөр боловсруулж, дэмжин зохион байгуулна.

5	2001.11.15 №84	УИХ-ын тогтоол	МУ-ын эдийн засаг, нийгмийг 2002 онд хөгжүүлэх үндсэн чиглэл батлах тухай	- Сургалтын төрийн сангийн зээлээр суралцаж төгссөн хүмүүсээс орон нутаг, түүний дотор суманд очиж, дутагдаж буй мэргэжлээр ажилласан тохиолдолд орон нутгийн алслагдсан байдлыг харгалзан зээлийн төлбөрөөс бүрэн чөлөөлөх, одоогийн мөрдөж буй журамд заасан хугацааг богиносгох асуудлыг судалж шийдвэрлэнэ.
6	2003.06.1№24	УИХ-ын тогтоол	Монгол Улсын бүсүүдийн хөгжлийн дунд хугацааны стратеги /2010 он хүртэл/	<p>1.10.7. алслагдсан болон сул хөгжилтэй бүс, говийн бүсийн нийгмийн хөгжлийг дэмжих хөтөлбөр боловсруулж, тэдгээрийн хэрэгжилтийг төсвийн татаасын болон гааль, татварын ялгавартай бодлогоор дэмжих;</p> <p>1.10.8.алслагдсан болон сул хөгжилтэй бүс, хөдөө орон нутагт үйлдвэрлэлийг өсгөх, ажлын байр бий болгоход хөрөнгө оруулалт хийсэн иргэн, хуулийн этгээдэд орлогын албан татварын хөнгөлөлт үзүүлэх, зээл олгох;</p> <p>1.10.13. алслагдсан болон сул хөгжилтэй бүсэд экспортын болон импортыг орлох үйлдвэрлэлийг дэмжих зорилгоор өргөн хэрэглээний бараа материал, технологийн тоног төхөөрөмжийг гадаадад гаргах, гаднаас оруулахад ногдуулах онцгой албан татвар, гаалийн татварыг тэдгээр барааны зах зээлд өрсөлдөх чадвар, хүн амын хүнсэнд болон байгаль орчинд хоргүй байдлыг нь харгалзан ялгавартай тогтоох;</p> <p>3.Монгол Улсын макро эдийн засгийн тогтворжилтын цаашдын хандлагатай уялдуулан баруун Монголын хүн амын оюуны болон амьдрах орчны чадавхийг дээшлүүлэх зорилгод газар, түүний баялаг, мал аж ахуйн түүхий эдийн нөөцийг бүрэн зохистой хоршин ашиглах зах зээлийн харилцааны үндсийг бүрдүүлэх үндсэн дээр бүсийн аймгууд төвөөс алслагдсан газарзүйн байрлалаараа нэгдэн нийлж, аж ахуйн талаар хоршин бүсийнхээ хэмжээнд харьцангуй бие даан хөгжих “харилцан хамаарал”-ын орчныг тогтоох явдлыг Баруун бүсийн хөгжлийн дунд хугацааны стратегийн зорилго болгоно.</p> <p>е) баруун 5 аймгийн эдийн засгийн төвүүдээс алслагдсан байдлыг харгалзан, эхний ээлжинд энэ бүс нутгийн хүн амын мэргэжил, боловсролын түвшинг жигд дээшлүүлэх, оюутан, сурагчдын дотоод, гадаадад суралцах нөхцөлийг сайжруулах, албан хаагчдын цалин хангамжийг нэмэгдүүлэх чиглэл баримтална.</p> <p>а) Баруун бүсийн аймгууд төвөөс хэт алслагдсан байдал, хөгжлийн түвшин доогуур, дотоод ялгаа ихтэй зэргийг харгалзан улсаас жил бүр олгодог төсвийн шилжүүлгийн хэмжээг ихэсгэсэн норматив (итгэлцүүр)-аар тогтоож, түүнийг Бүсийн зөвлөлийн мэдэлд өгөх бөгөөд Зөвлөл уул татаасыг бүс нутгийн хөгжлийн нийтлэг асуудлыг шийдвэрлэх шаардлагыг чухалчлан аймгуудад тодорхой болзолтойгоор хуваарилах, аймгууд улсын төсвөөс авсан шилжүүлгийн эх үүсвэрийг сумдаас нийлүүлэх бүтээгдэхүүнийг бодолцон мөн дээрх жишгээр сумдад дахин хуваарилах боломжийг судалж шийдвэрлэнэ;</p> <p>4/ Баруун бүсийн аймгуудын төвөөс алслагдсан бэрхшээл багасч, бүс дотроо, хөрш зэргэлдээ орнуудын хүрээлэлд харилцан хамааралтай хөгжих хамтын ажиллагааны шижим түлхэцүүд бий болж, Монголын баруун хэсэгт эдийн засгийн урт хугацааны тогтвортой өсөлтийг хангах ирээдүйн загвар тодорч эхлэх.</p>

7	2004.04.30 №24	УИХ-ын тогтоол	МУ-ын төрийн албаны шинэтгэлийн дунд хугацааны стратегийн баримт бичгийг батлах тухай	<p>- Урт хугацаанд төрийн албаны сургалтыг “худалдан авагч-нийлүүлэгч” гэсэн загварыг үндэслэн явуулах бөгөөд ерөнхий чиг үүргийн болон чиглэлийн яам, түүнчлэн Төрийн албаны зөвлөл нь сургалтын үйлчилгээг нийлүүлэгчээснь худалданавч, нийлүүлэгчийн дунд өрсөлдөөн өрнүүлэхийг идэвхитэй дэмжих болно. Цаашид, байгууллагын хэрэгцээт тусгай сургалтыг тэднээс ирүүлсэн санал, хандивлагчдын дэмжлэгийн бололцоог судлан, Төрийн албаны зөвлөл, Засгийн газрын Хэрэг эрхлэх газар, Санхүү, эдийн засгийн яамнаас өгсөн үнэлгээнд үндэслэн улсын төсвөөс санхүүжүүлэх болно. Алслагдсан бүс нутагт ажиллаж буй төрийн албан хаагчийн сургалтанд хамрагдах боломжийг нэмэгдүүлэх үүднээс зайны сургалтын аргачлалыг сургалтанд нэвтрүүлэн ашиглана.</p> <p>- Ялангуяа алслагдсан бүс нутагт “үйлдвэрлэлийг оновчтой хэмжээнд тогтоох” буюу ашигтай үйлдвэрлэл явуулахын тулд Засгийн газраас үйлчилгээ хүргэх арга хэрэгслээ өөрчлөх, тухайлбал, үйлчилгээ хүргэх цэгүүдийг нэгтгэн “нэгцэгийн үйлчилгээ” үзүүлэх зэргээр өөр өөр альтернатив арга хэрэгсэлтэй хослуулах боломжийг судалж үзнэ. Үүнд төрийн үйлчилгээний төвлөрлийг сааруулах стратегийн нэг хэсэг болгон нутгийн захиргааны нэгж болон үүрэг хариуцлагыг нэгтгэх асуудлыг ч хамруулж болох юм.</p> <p>- Стратеги чиг үүргийг хянан үзэхдээ тодорхой зарим салбарын чиг үүрэг, бүтцийг өөрчлөх болон Засгийн газарт (А) шаардлагагүй болсон чиг үүрэг; (б) Засгийн газрын стратегийн тэргүүлэх чиглэл болон орчин үеийн зах зээлийн эдийн засгийн хэрэгцээг үндэслэн бодитойгоор шинэчлэн өөрчлөх шаардлагатай чиг үүрэг буюу үйлчилгээг хүргэх хэрэгслийн өөр өөр хувилбар; (в) стратеги шийдвэрээс үүдэлтэй бүтцийн чанартай үр дагавар; (г) ялангуяа алслагдсан бүс нутагт байгууллагын уламжлалт хил хязгаараас давсан үйлчилгээг хүргэх шинэлэг арга хэрэгслийг тодорхойлон тогтоох зэрэг асуудлаар зөвлөмж гаргана.</p>
8	2008.01.31 №12	УИХ-ын тогтоол	МУ-ын мянганы зорилтод суурилсан үндэсний хөгжлийн цогц бодлого	Бүсчилсэн хөгжлийн бодлогыг тууштай хэрэгжүүлж, хот, хөдөөгийн хөгжлийн түвшний ялгааг эрс багасгана.
3. ЗАСГИЙН ГАЗРЫН ТОГТООЛ				
1	1997.01.02 №06	ЗГ-ын тогтоол	Засгийн газрын үйл ажиллагааны хөтөлбөрт тусгагдсан зорилтыг хэрэгжүүлэх арга хэмжээний төлөвлөгөө	<p>- Алслагдсан бүс нутгийн хөгжлийг дэмжихэд чиглэсэн татварын хөнгөлөлттэй бодлого явуулна.</p> <p>- Амьжиргааны баталгаажих доод түвшинг алслагдсан аймаг, орон нутаг, бүс нутгаар ялгавартай тогтооно. Амьжиргааны түвшний өөрчлөлттэй уялдуулан өндөр настан, тахир дутуу иргэд, тэжээгчээ алдагчийн тэтгэврийг тэргүүн ээлжинд нэмэгдүүлэх, өндөр насны тэтгэврийн зөрүүг арилгах арга хэмжээ авна.</p>

2	1999.08.04 №120	ЗГ-ын тогтоол	Ховд аймгийн Алтайн чанад дахь бүс нутгийн хөгжлийн талаар авах арга хэмжээний тухай	Алтайн нурууны чанад дахь Ховд аймгийн Алтай, Булган, Уенч сумдад аймгийн төвөөс алслагдсан нийгэм, эдийн засгийн хувьд хоцрогдсон, хүн амын амьжиргаа доройтон, хил орчмын стратегийн бүс нутаг эзгүйрч байгааг харгалзан хөрөнгө батлах
3	2000.03.15 №41	ЗГ-ын тогтоол	Баруун аймгуудын талаар авах зарим арга хэмжээний тухай	1. Төвөөс алслагдсан баруун бүс /Баян- өлгий, Говь-алтай, Завхан, Увс, Ховд аймаг/ нутгийн хүн амын амьжиргааны түвшинг дээшлүүлэх зорилгоор хүн амын орлогын татварыг хөнгөлөх, цалин, тэтгэвэр тэтгэмжид хязгаарын бүсийн нэмэгдэл тогтоох, тус бүс нутагт хөрөнгө оруулж байгаа гадаад, дотоодын хөрөнгө оруулагчдыг тодорхой хугацаанд орлогын албан татвараас чөлөөлөх, хөнгөлөх санал боловсруулж энэ оны II улиралд багтаан Засгийн газарт оруулахыг Сангийн сайд Я.Очирсүх, Эрүүл мэнд, нийгмийн хамгааллын сайд С.Сонин нарт даалгасугай.
4	2002.05.24 №103	ЗГ-ын тогтоол	Геологи, уул уурхайн салбарыг хөгжүүлэх талаар авах зарим арга хэмжээний тухай	Төсвийн хөрөнгөөр хайгуул хийж нөөцийг нь тогтоосон орд газрын лиценз эзэмшигчидтэй гэрээ байгуулах, хайгуулын ажилд хөрөнгө оруулагчдыг татварын тогтвортой байдлын гэрээнд хамруулах, үндсэн ордыг ашиглахад нөөц ашигласны төлбөрийг бууруулах, лиценз эзэмшигчдийн үүрэг хариуцлагыг нэмэгдүүлэх зэрэг нэмэлт өөрчлөлтүүдийг зохих хуулиудад тусгах. Гадаадын хөрөнгө оруулалтын тухай хууль, Татварын багц хуульд хөрөнгө оруулалт, зарим төрлийн ашигт малтмалын олборлолтыг нэмэгдүүлэх, шинэ техник, технологийг нэвтрүүлэх, дэд бүтцийн барилга байгууламжийг барих болон төвөөс алслагдсан бүс нутагт үйлдвэр байгуулахад татвараас чөлөөлөх, хөнгөлөлт үзүүлэх зэрэг заалтууд оруулах.
5	2003.12.24 №264	ЗГ-ын тогтоол	Ерөнхий төлөвлөгөө батлах тухай	бэлчээрийн төлбөрийг сум дотроо ялгавартай тогтоож, сумын төвөөс алслагдсан айлуудыг төлбөрөөс чөлөөлөх зэрэг нь бэлчээрийг талхлагдалтаас хамгаалах.
6	2005.09.28 №202	ЗГ-ын тогтоол	Зарим бүсийн хөгжлийн хөтөлбөр батлах тухай	Баруун бүсийн хөгжлийн хөтөлбөрийг 1-р хавсралт, Хангайн бүсийн хөгжлийн хөтөлбөрийг 2-р хавсралт, Төвийн бүсийн хөгжлийн хөтөлбөрийг 3-р хавсралт, Зүүн бүсийн хөгжлийн хөтөлбөрийг 4-р хавсралт ёсоор баталсан

ГУРАВ. Гадаад орнуудад бүсийн нэмэгдэл олгож буй туршлага

Өндөр хөгжилд хүрсэн улс орнуудын туршлагаас үзэхэд бүсчилсэн хөгжлийн бодлогыг тодорхойлохдоо доорх 2 үндсэн чиглэлийг барьж, төсөл хөтөлбөр боловсруулдаг байна. Үүнд:

1. Улс орноо бүхэлд нь хамарсан бүсчилсэн хөгжлийн хөтөлбөр боловсруулан хэрэгжүүлэх.
2. Улс орныхоо тодорхой бүс нутгийг онцгойлон анхаарч хөтөлбөр хэрэгжүүлэх.

Дээрх чиглэлээр хөгжиж байгаа улс орнууд аль аль нь бүс нутгийн эдийн засгийн хөгжил, амьжиргааны үзүүлэлт, төв (нийслэл)-өөс алслагдсан байдал, тухайн бүс нутгийн байгаль цаг уур, хөгжлийн судалгааг үндэслэн бүс нутгийн ард иргэдийн амьжиргааг дэмжих “Санхүүгийн дэмжлэг” бүсийн нэмэгдэл олгодог байна. Зарим улс орнуудад бүсийн нэмэгдэл олгодог туршлагыг авч үзвэл:

3.1. Оросын Холбооны Улс

Оросын умард хязгаар түүнтэй адилтгах бүс нутагт оршин суугчдад /ажилчин, албан хаагчид, тэтгэвэр, тэтгэмж авагчид, анхан болон дунд шатны мэргэжлийн боловсролын сургуульд суралцагсад /тухайн газар нутгийн байгаль цаг уурын онцлог, төвөөс алслагдсан байдал зэргийг харгалзан тэдгээрийн цалин, тэтгэвэр, тэтгэмж, тэтгэлгийг тодорхой коэффициентээр /районный коэффициент/ нэмэгдүүлэн олгодог.

Бүсийн нэмэгдлийн коэффициентийн хэмжээ, хэрэглэх журмыг ОХУ-ын холбогдох хууль тогтоомжоор зохицуулсан байдаг. Үүнд:

- Трудовой кодекс РФ от 30.12.2001 Глава 50
- Закон РФ “О государственных гарантиях и компенсациях для лиц работающих и проживающих в районах Крайнего Севера и приравненных к ним местностях” от 02.06.1993 Раздел II статья 10-12
- Постановление Совета Министров РСФСР от 22.10.1990 №458 “Об упорядочении компенсации гражданам, проживающим в районах Севера”
- Постановление Совета Министров СССР от 03.01.1983 №12
- Постановление Правительства РФ от 17.04.2006 №216 гэх мэт.

Бүсийн нэмэгдлийн коэффициентийн хэмжээ тухайн газар нутгийн байгаль цаг уурын онцлог, алслагдсан Хойд мөсөн далайн арлууд, Саха /Якут/, Чукотка, Курилийн арлууд, Камчатка, Сахалин мужийн тодорхой нутагт оршин суугчдын бүсийн нэмэгдлийн коэффициент 2.0 байхад Красноярск, Мурманск, Хабаровск, Тюмень, Томск, Эрхүү муж, Алс Дорнодод 1.80-1.40 байдаг байна.

Мөн Монгол Улсын Баян-Өлгий, Увс, Завхан Хөвсгөл, Дорнод аймгуудтай хил залгаа оршдог байгаль цаг уурын ижил төстэй нөхцөлтэй Алтайн хязгаарт 1.40, Тувад 1.50-1.40, Буриадад 1.30-1.20, Чита мужад 1.30 коэффициентийн бүсийн нэмэгдэл олгодог.

Манай улсын Увс аймгийн Сагил сумтай хил залгаа Тува улсын Мөнгөн тайгын /Монгун Тайгинский/ районыг ОХУ-ын Засгийн газрын тогтоолоор Умард хязгаарын бүс нутгийн жагсаалтад онцгойлон оруулсан байдаг.⁴⁹

Мөн говь, цөлийн бүсэд болон далайн түвшнээс 1500 метрээс дээш оршдог газар нутгийн оршин суугчдад 1.40 хүртэл коэффициентийн нэмэгдэл олгодог.⁵⁰

Түүнчлэн ОХУ-ын Хөдөлмөрийн тухай хууль тогтоомжийн дагуу умард хязгаар, түүнтэй адилтгах бүс нутагт ажиллагсдад тухайн бүс нутагт тасралтгүй ажилласан хугацааг харгалзан тодорхой хувийн цалингийн нэмэгдэл олгодог ажээ.⁵¹

Мөн дээрх бүс нутагт нэг жилээс дээш амьдарч буй 30 хүртэлх насны залуучуудад ажилд орсон эхний 6 сараас эхлэн хагас жил тутамд 20 хувь улмаар 60 хүртэл хувийн нэмэгдлийг цаашид олгодог байна.⁵² Энэхүү нэмэгдэл дээр бүсийн нэмэгдлийн коэффициентийг давхар хэрэглэдэг байна.

Үүнээс гадна дээрх бүс нутгуудад оршин суугчдад

- нэмэлт амралтын өдөр /цалингүй/,
- ажлын богиносгосон долоо хоног,
- ээлжийн амралтын нэмэлт хоног,

⁴⁹Постановление Правительства РФ от 18.07.1994 №856/

⁵⁰Большая Российская Энциклопедия www.slovari.yandex.ru/

⁵¹Трудовой кодекс РФ от 30.12.2001 статья 317.

⁵²Постановление Совета Министров РСФСР от 22.10.1990 №458/

- эмчилгээний замын зардал,
- шилжин суурьших зардал олгох зэрэг хөнгөлөлт үзүүлэхээр заасан байна.⁵³

Төсвийн байгууллагад ажиллагсдын бүс нутгийн нэмэгдлийг холбооны болон мужийн төсөв, орон нутгийн засаг захиргааны төсвөөс гаргах бөгөөд төсвийн бус салбарт ажиллагсдын нэмэгдлийг тухайн ажил олгогч нар хариуцдаг.⁵⁴

Жич: Дээр дурдагдсан СССР, РСФСР-ын үеийн эрх зүйн актууд нь зохих нэмэлт өөрчлөлт хийгдэн өнөөдрийг хүртэл хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж байгаа болно.

ОХУ-ын умард хязгаар, түүнтэй адилтгах бүс нутагт оршин суугчдад бүсийн коэффициент, умардын нэмэгдлийг олгодог шалтгаан, үндэслэлийг Оросын эрдэмтэн судлаачид “нийгэм-эдийн засгийн” /социально-экономический/, “биологийн” /медико-биологический/ гэж хоёр ангилж үздэг байна. Энгийнээр хэлбэл алслагдсан болон умардын хязгаар нутагт амьдрахад “өртөг өндөр, эрүүл мэндэд хохиролтой” /“Всё дорого”, “вредно для здоровья”/ гэж үздэг байна.

1. Нийгэм-эдийн засгийн үндэслэл

- а) төвөөс алслагдсан, дэд бүтэц сул хөгжсөн тул бүтээгдэхүүний өртөг, тээвэрлэлтийн зардал харьцангуй их байдгаас бараа үйлчилгээний үнэ хөлс өндөр;
- б) хоол хүнс, хувцаслалт, халаалт, түлш, цахилгаанд илүү их зардал гаргадаг;
- в) ажиллах хүч ялангуяа мэргэжлийн ажилчид, боловсон хүчнээр тасралтгүй хангаж тогтвор суурьшилтай ажиллуулах шаардлагатай;
- г) бусад бүс нутгийнхантай харьцуулахад ахуй, соёлын түвшин доогуур;
- д) үйлдвэрлэл, аж ахуй эрхлэх боломж хязгаарлагдмал, үр ашиг бага;

2. Эмнэлэг-биологийн үндэслэл

ОХУ-ын умард хязгаар түүнтэй адилтгаж болох газар нутгийн байгаль цаг уурын хахир хүйтэн, хатуу ширүүн нөхцөл нь хүний эрүүл мэнд, бие организмд сөрөг нөлөө үзүүлдэг талаар эрдэмтэд судалсан байдаг.

Өнгөрсөн зууны 70-80-аад онуудад Н.Ф.Реймерс, О.Р.Назаревский, А.Г.Исаченко нарын эрдэмтэд байгалийн хүнд нөхцөл, хатуу ширүүн уур амьсгал хүний бие организмд хэрхэн нөлөөлдөг талаар судалгаа явуулж, ЗХУ-ын байгаль цаг уурын атласыг бүтээсэн бөгөөд уг бүтээлдээ дээрх бүс нутгийн жилийн дундаж температур, хамгийн хүйтэн, хамгийн халуун сар, улирлууд, агаарын чийгшилт, салхины хүч, агаарын даралт, хүнд хор учруулагч хорхой шавжийн тархалт зэргийг цогцоор нь үзүүлжээ.

Ер нь агаарын температур -7°C -аас бага байх үед салхины хүчний нөлөөгөөр температурын заалт улам доошилдог. Тодруулбал, салхины хурд нэг метрээр нэмэгдэхэд агаарын температур 2°C -аар хүйтэрдэг байна. ОХУ-д хүйтний улиралд гадаа ил орчинд ажиллахыг хүнд, хортой нөхцөлд тооцож шатлал тогтоосон байдаг.

Жич: 10°C - 15°C хүртэл 1-р зэрэглэлийн, -15°C - 20°C хүртэл 2-р зэрэглэлийн, -20° -аас дээш бол 3-р зэрэглэлийн хүнд, хортой нөхцөлд тооцогддог байна/

Мөн Бүгд найрамдах Казахстан улсын Хөдөлмөрийн хуулиар экологийн гамшиг /цөлжилт, хуурайшилт/-т нэрвэгдсэн газар нутаг, цацрагийн эрсдэлтэй бүс /зона радиационного риска/-эд ажилладаг хүмүүст төрөөс баталгаа гаргаж нөхөн олговор олгодог байна.⁵⁵

⁵³Трудовой кодекс РФ от 30.12.2001 статья 319-323, 325-327.

⁵⁴Закон РФ “О государственных гарантиях и компенсациях для лиц работающих и проживающих в районах Крайнего Севера и приравненных к ним местностях” от 02.06.1993 №5082, статья 3.

⁵⁵Трудовой кодекс Республики Казахстан. Статья 154 - www.zakon.kz/

3.2 Канад⁵⁶

Канад улс алслагдсан бүс нутгийн оршин суугчид, ажил олгогч нартаа тухайн газар нутгийн алслалт, байгаль цаг уурын байдал зэрэг нөхцөлүүдийг харгалзан тэдгээрийн цалин, орлогод ногдох орлогын албан татвараас тодорхой шалгуурыг үндэслэн татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлт (deduction) хэлбэрээр бүс нутгийн иргэдээ дэмждэг байна. Ийм хөнгөлөлтийг 1987 оноос эхлэн олгож эхэлсэн бөгөөд дараах 2 үндэслэлээр олгодог. Үүнд:

1. Цаг агаарын хүнд, бараа үйлчилгээний хязгаарлагдмал нөхцөл
2. Гол зах зээлээс алслагдсан тул амьдралын өртөг өндөр

Энэ хөнгөлөлт, чөлөөлөлтийн бодлогыг “Хүн амын орлогын албан татварын хууль”-аар зохицуулдаг. Тус хуулиар хоёр төрлийн, гурван хэлбэрийн хөнгөлөлт, хасалт (deduction) хийдэг байна. /2006 оны байдлаар/

I. Хүн амын орлогоос:

- а) Өдрийн 15\$-аар бодож жилд 5475\$-ыг орлогын албан татварын нийлбэрээс хасч тооцох,

II. Ажил олгогчоос:

- б) Ажилтны амралтаараа нутагтаа очих зардлыг жилд 2 удаа ажил олгогч санхүүжүүлсэн бол,
- в) Тогтоосон ямар нэг хязгааргүйгээр эмнэлгийн үйлчилгээ авах зардлыг санхүүжүүлсэн бол тус тус хасалт хийнэ.

Татварын хөнгөлөлтийн хэмжээг бүс нутгийн алслалт, байгаль цаг уурын онцлог, бараа бүтээгдэхүүний өртөг зэрэг хүчин зүйлсээс улбаатай зардлуудын дарамтыг сулруулах үүднээс ялгавартай тогтоохдоо А буюу Умардын, Б буюу Завсрын бүсүүдэд хуваадаг байна. Чөлөөлөлтөд хамрагдах оршин суугчид тухайн бүс нутагт буюу А, Б бүсүүдэд хамгийн багадаа 6-аас доошгүй сар амьдарсан байх шалгуур үзүүлэлтийг ч тавьдаг.

Эдгээр бүсийг газарзүйн хувьд уртраг өргөрөгөөр нь маш нарийн тогтоосон байдаг.

А буюу Умардын бүсэд:

- Yukon
- Nunavut
- Quebec
- British Columbia
- Manitoba
- Ontario - ын хойд хэсгүүд, Мөн зүүн хойд бүсийн /“Labrador and Northwest territories”/ нийт нутгуудад оршин суугчид нь хөнгөлөлт буюу хасалтыг (deduction) 100 хувиар эдлэх,

Б буюу Завсрын бүсэд доорх нутгуудын өмнөд хэсгүүд:

- “British Columbia
- Alberta
- Saskatchewan
- Manitoba
- Ontario
- Quebec мөн Queen Charlotte, Anticosti Island, Sable Island” арлуудын нутгийн нийт оршин суугчид хөнгөлөлт буюу хасалтын (deduction) 50 хувиар тус тус эдэлдэг байна. /Мөнгөний нэгж нь Канадын доллараар илэрхийлэгдэнэ./

⁵⁶“Хүн амын орлогын албан татварын хууль” - <http://www.cra-arc.gc.ca/menu-eng.html/>

Хүснэгт 3. Гадаад улсуудад ашиглаж байгаа бүсийн нэмэгдлийн мэдээллийн товчоо

Д/д	Улсын нэр	Бүсийн нэмэгдлийг зохицуулсан эрх зүйн акт	Бүсийн нэмэгдэл олгодог үндэслэл	Нэмэгдлийн хэлбэр	Тоо хэмжээ
1	ОХУ	<ul style="list-style-type: none"> - Холбооны хууль - Хөдөлмөрийн хууль - ОХУ-ын Засгийн газрын тогтоол - ОХУ-ын СнЗ-ийн тогтоол - ЗХУ-ын хууль 	<ul style="list-style-type: none"> • Байгаль цаг уурын онцлогийг харгалзан - Говь, цөлийн - Өндөр уулын (далайн түвшнээс 1500 м) - Туйлын - Халууны - Хүйтний - Далайн • Төвөөс алслагдсан байдлыг үндэслэн - Умардын - Хойд туйлын • Умард хязгаар түүнтэй адилтгах нутагт ажиллагсад 	<ul style="list-style-type: none"> - Коэффициентээр - Коэффициентээр - Цалингийн нэмэгдэл - Ажлын богиносгосон 7 хоног - Ээлжийн амралт дээр нэмэгдэл хоног олгох - Эмчилгээний зардал - Шилжин суурьших зардал 	<ul style="list-style-type: none"> - Красноярск, Мурманск, Кабаровск, Тюмень, Томск, Эрхүү, Алс дорнод 1.80-1.40 коэффициентээр нэмэгдэл олгодог. - Якут, Чукотка, Курил, Камчатка, Сахалад 2.0 коэффициентээр нэмэгдэл олгодог. - 20-60 хувийн нэмэгдэл дээр бүс нутгийн нэмэгдэл давхар олгодог.
2	Канад	Хүн амын орлогын албан татварын тухай хууль	<ul style="list-style-type: none"> • Цаг агаарын хүнд, бараа үйлчилгээний хязгаарлагдмал нөхцөл • Гол зах зээлээс алслагдсан тул амьжиргааны өртөг өндөр • Бүс нутгийн алслалтыг үндэслэн - Умардын (А) бүс - Завсрын (Б) бүсүүдэд 6-аас доошгүй сар амьдарсан бол 	<ul style="list-style-type: none"> - Хүн амын албан татвараас хасч тооцох - Амралтаараа нутагтаа очих зардал - Хөнгөлөлт - Татварын хөнгөлөлт а) А бүсэд оршин суугчид б) Б бүсэд оршин суугчид 	<ul style="list-style-type: none"> - Жилд 2 удаа очих зардлыг ажил олгогч хариуцах - Татварын хөнгөлөлт буюу хасалтын 100% - Татварын хөнгөлөлт буюу хасалтын 50%-д тус тус эдлэх
3	Казахстан	Хөдөлмөрийн хууль	Экологийн гамшиг, цацрагийн эрсдэлтэй бүсэд оршин суугчдад	- Нөхөн олговор	

* * *

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛЫН ЖАГСААЛТ

- Д.Цэвээнжав. Бүсчилсэн хөгжил гарын авлага. УБ. 2005 он
- Р.Ринчинбазар. Монголын бүс нутгийн тогтвортой хөгжлийн асуудлууд. УБ. 2004 он
- Г.Цэдэндамба. Хөрөнгийн үнэлгээний эдийн засаг. УБ. 2002 он
- Үндэсний Хөгжлийн хүрээлэн. МУ-ын хөгжлийн судалгаа 2003

- Бүсчлэн хөгжүүлэхэд төрийн бус байгууллагын үүрэг роль 2003 он
- Бага хурлын материал. Монгол Улсын Бүсчилсэн хөгжил хот байгуулалтын асуудал. 2001 он
- Статистикийн хороо. ХАА-н салбар 2007 он
- Статистикийн эмхэтгэл 2000-2012 он
- Зам харилцааны атлас 1991 он
- Трудовой кодекс Республики Казахстан.Статья 154 www.zakon.kz/
- Трудовой кодекс РФ от 30.12.2001 Глава 50
- Закон РФ “О государственных гарантиях и компенсациях для лиц работающих и проживающих в районах Крайнего Севера и приравненных к ним местностях “от 02.06.1993 Раздел II статья 10-12
- Постановление Совета Министров РСФСР от 22.10.1990 №458 “Об упорядочении компенсации гражданам, проживающим в районах Севера”
- Постановление Совета Министров СССР от 03.01.1983 №12
- Постановление Правительства РФ от 17.04.2006 №216
- [/http://www.cra-arc.gc.ca/menu-eng.html](http://www.cra-arc.gc.ca/menu-eng.html)
- Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн системийн www.legalinfo.mn вэб сайт
- Хөдөө, орон нутгийн үйлдвэрлэлийн өнөөгийн байдал, хэтийн төлөв судалгааны тайлан, УБ., 2009 он;
- Монгол Улс хууль – 4 боть, УБ., 2008 он;
- НТХ,СнЗ-ийн тогтоолын сан;
- УИХ-ын тогтоолын сан;
- Засгийн газрын тогтоолын сан